

V. M. LEJBIN: Římský klub a jeho ideje. Praha 1985, 255 s.

Již od nepaměti se člověk dostával do nejrůznějších konfliktů s přírodou i s výsledky své vlastní činnosti. A tak současné lidstvo zdědilo po svých předchůdcích obrovské vymoženosti, obrovský materiální i duchovní potenciál, jichž lidské společenství během století dosáhlo, ovšem se všemi rozpory a komplikacemi, které s sebou tyto vymoženosti nesly a nesou. Řada problémů narůstala celá staletí a právě nyní se velmi důrazně začíná hlásit o svá řešení. Člověku již nezůstává ani tak volba, zda problémy řešit či nikoli, jako spíše otázka, jak je řešit. Přitom síly jednotlivého člověka, ba i celého národa, již k tomu nestačí. Je třeba spojení sil celého lidstva, všech zemí a národů bez zřetele na jejich parciální politické i jiné zájmy. Proto je přirozené, že se k souhrnu problémů vyjádřila a vyjadřuje více či méně zprostředkovaně řada předních filozofických škol, vědeckých institucí i jednotlivých myslitelů z oblasti společenských i přírodních věd. A vzhledem ke globálnosti projednávaných problémů je přirozené i to, že marxisté se zabývají nejen vlastním — marxistickým — řešením otázek globálních problémů současnosti, ale že věnují velkou pozornost i koncepcím ostatním. V. M. Lejbin před sebe postavil nemalý úkol, když si předsevzal kriticky prozkoumat a zhodnotit názory Římského klubu, jedné z předních organizací hnutí za řešení globálních problémů lidstva.

Celou práci rozčlenil autor na úvod, pět kapitol a závěr. Úvodní, relativně rozsáhlá část má především úlohu informativní. Seznamuje s konkrétními údaji o historii Římského klubu od jeho založení v dubnu 1968 až téměř do současnosti (do r. 1980). Po-

dává nejen přehledný výčet všech desetí ukončených výzkumů Římského klubu a jejich autorů, stručný obsah a hlavní orientaci těchto zpráv, ale naznačuje též etapy, v nichž se vyvíjel zájem o různé aspekty globálních problémů i vlastní metodologické přístupy. K tomuto přehledu jsou přiřazeny i některé jiné aktivity z oblasti dané problematiky, které s Římským klubem úže souvisejí. Římský klub vzbudil již svou první zprávou značnou pozornost a zájem, současně však také vlnu odporu a bouřlivou diskusi. Řada západních teoretiků pocítovala potřebu se k této zprávě a k Římskému klubu vůbec vyjádřit. Vznikla tak celá škála vesměs kritických hodnocení. Buržoazní kritika se obrací, jak plyne z Lejbinovy práce, především proti metodologickým principům a hlavním závěrům výzkumu, týká se však i formálního aparátu, způsobu vytváření počítačových modelů apod. Současně uznává i pozitivní zásluhy zmíněné organizace, spočívající v tom, že vyvolala skutečný zájem o tuto důležitou problematiku. Nepřelíší jednotné je dosud hodnocení Římského klubu i ze strany marxismu. Autoři, kteří se zabývali analýzou jednotlivých projektů nebo idejí Římského klubu, zdůrazňují vesměs utopičnost, scientistický a technokratický přístup, podobně jako západní vědci hodnotí pozitivně vliv na probuzení zájmu o tyto otázky. Zkrátka, shrnuje autor, většina marxistických vědců dospívá k závěru, že projekty Římského klubu jsou tídně omezené. Navíc bychom mohli na základě uvedených příkladů a citací konstatovat i to, že spíše než konkrétní analýza jednotlivých postojů a názorů převládá úsilí zařadit snahy Římského klubu do proudu buržoazní vě-

dy, připodobnit je k jiným adekvátním snahám minulým (neomalthusiánská eschatologie, ideologie multinacionálních monopolů atd.), zmapovat jejich vývoj vzhledem k předchozím tradicím. Takový přístup, byť mu nelze nic vytknout, Lejčina neuspokojuje. Proto nás zahrnuje celou přehrášlí otázek, jdoucích daleko více k meritu věci (s. 12). Odpověď na to, do jaké míry se autorovi podařilo tyto otázky skutečně řešit, dávají následující kapitoly.

První kapitola *Vědomí budoucnosti* nás zavádí do historie. Až z hloubi starověku, od Platóna a Aristotela, začíná Lejbin svůj výklad teorii, které více či méně reálně pohlížely do budoucnosti. Nachází nejrůznější vazby a paralely s činností dnešního Římského klubu a zjišťuje, že jeho cíle [1. vytvořit představu současného světa, 2. ukázat možné alternativy vývoje, 3. nastínit východisko] zdaleka nejsou ničím novým a průkopnickým, že „orientace na budoucnost byla vždy jednou z podstatných vlastností poznávací a přetvářecí činnosti člověka“ (s. 227–28). Dokonce některá konkrétní opatření a použité metody jsme mohli zaznamenat již dříve (např. Condorcet navrhoval použití matematických metod). Z uvedených závěrů vyplývá autorovi logická otázka; není-li Římský klub první ani jediný, kdo se zabývá těmito problémy, proč začal právě on hrát tak významnou roli a proč tomu tak bylo až v sedmdesátých letech. Odpovědi jsou následující strany, na nichž autor rozebírá tradice minulosti nedávné — 20. stol. Prochází postupně všechny nejvýznamnější filozofické směry a společenské teorie, aby poukázal na kvalitativně nový typ myšlení v oblasti této problematiky — charakteristický ovšem nikoli výhradně pro Římský klub: „ve všech historických epochách se lidské myšlení věnovalo úvahám o budouc-

nosti a snažilo se překročit hranice tak, aby myšlenkovým předstihem času předvíдалo průběh historických událostí. Ale teprve v současné epoše začaly mít úvahy o budoucnosti systematický charakter“ (s. 56). Nalézáme i odpověď na otázku, proč právě sedmdesátá léta jsou obdobím zvýšeného zájmu o globální problematiku. Lejbin sleduje vývojovou linii přecházející od abstraktních utopií, resp. distopií přes úzká a optimistická technokratická pojetí až k futurologii šedesátých let, na jejichž troskách Římský klub v mnohém staví. Přestože vychází z její kritiky, nepostřehl, jak zdůrazňuje autor, její základní nedostatek — světonázorovou omezenost, která podobně provází i snažení Římského klubu. Metodologický přístup autorů prvních zpráv Římskému klubu, absolutizace některých proměnných a abstrahování od jiných v jejich počítačových modelech neposkytují vždy reálné alternativy vývoje lidstva, neboť vycházejí už z hypotetických konstrukcí samotné přítomnosti. První kapitola je obsáhlým exkursem do minulosti, který v podstatě navazuje na snahy Lejbinových předchůdců objasnit místo a smysl aktivit Římského klubu. Vysvětlení jeho vzniku se však větší měrou soustřeďuje na sledování vlastního vývoje poznání a již méně akcentuje subtilnější změny objektivních podmínek vývoje.

V následující kapitole, nazvané *Krise civilizace*, uvádí autor názory představitelů Římského klubu na současnou situaci světa a možnosti dalších východisek z tohoto stavu. Jak napovídá titul kapitoly i jednotlivých zpráv (*Hranice růstu*, *Strategie přežití*, *Konec věku plýtvání* atd.), hodnocení současnosti je jednoznačně negativní. Lidstvo se ocitlo v hluboké krizi a za předpokladu udržení dosavadních tendencí vyvoje i ve velkém nebezpečí hrozícím jeho samotnému by-

tí. Tato krize je charakterizována zostřením mnoha nejrůznějších problémů, vzájemně velmi úzce spjatých, které nemohou být řešeny izolovaně. Názory na to, co je příčinou této krize, se sice poněkud liší, mají nicméně společného jmenovatele, jímž je vztah mezi člověkem a přírodou. Konstatování roztržky přírody a člověka, na kterou poukázal již K. Marx, je samo o sobě, zdůrazňuje Lejbin, nedostatečným základem pro její řešení; k tomu je třeba především odhalit, proč a za jakých okolností k ní dochází. Právě tomu se však Římský klub důsledně vyhýbá a omezuje se na tvrzení, že globální krize odráží stálou tendenci vývoje. Na této tezi lze demonstrovat další důležitý rys zkoumání Římského klubu — úsilí ztotožnit specifické zvláštnosti charakteristické pro kapitalismus se zaměřením vývoje celého lidstva. Také návrhy řešení jsou na první pohled dosti odlišné — globální rovnováha, organický růst (Lejbin zde uvádí stanoviska pouze prvních dvou zpráv) — lze v nich však podle autora shledat více shod nežli rozdílů. Obě se významnou měrou orientují na změnu hodnotové hierarchie — především politiků a podnikatelů — bez základní přeměny společenského bytí a na vedoucí úlohu vědců a manažerů, obě znamenají obrat od „ideologie pokroku“ k „ideologii hranic“; i v těchto řešeních je zřetelně patrné ztotožnění západní civilizace s celým světem. Autoři první zprávy Římskému klubu vytýčili též dva důležité problémy světónázorového charakteru: zda existují hranice růstu podmíněné samotnou přírodou a zda je lépe žít s přihlédnutím k těmto hranicím než pouze čekat, dokud tyto hranice samy nezastaví vývoj. Obě tyto otázky byly zodpovězeny kladně, což vyvolává odmítavou reakci nejen marxistických teoretiků. Lejbin upozorňuje na pochybenou hodnotu takto postaveného

a řešeného problému především z metodologického hlediska. Cílem jeho kritiky je hlavně předpoklad neměnnosti současných tendencí vývoje, zejména společenského charakteru, nerozčlenění společenskoeconomické struktury a důraz na fyzické a přírodní aspekty lidské činnosti. Z celého přístupu je totiž zřejmé, že se předem vylučují alternativy pro západní civilizaci nepřijatelné. Celá kapitola vyznívá v duchu kritiky buržoazní civilizace ze strany samotných západních teoretiků, avšak v duchu pouhého „moralizujícího sociálního kriticismu“, který je podle autora pro skutečné řešení dané problematiky bezcenný.

Další kapitola *Modely světa* je věnována problému modelování, jeho možnému využití při řešení globálních problémů i jeho konkrétní aplikaci ve výzkumech Římského klubu. Lejbin se zamýšlí nad otázkou vědeckého statusu globálního modelování, která nemůže zůstat bez odpovědi při jakémkoli vytváření počítačových modelů světa. Odpověděli si na ni i autoři první zprávy, když položili důraz na vyloučení subjektivních faktorů ve svém modelu, na nezáujatost (vyřadili všechny ukazatele, které nebylo možné kvantifikovat), čímž vzbudili dojem zřeknutí se světónázorových postojů. I když pozdější modely zahrnují ve stále větší míře i zkoumání společenských problémů, což je nepochybně důležitý úkol, to nejpodstatnější, podtrhuje autor, stále chybí. Globální modelování nejenže musí zahrnovat společenské problémy, ale má i samo o sobě společenskou podstatu. K tomuto faktu však Římský klub dosud nepřihlížel, nemohl se tudíž vyvarovat některých omylů. Společenská podstata globálního modelování se projevuje jak ve výběru faktů (jeho závislost na badateli Římský klub sice připouští, pouze však ve smyslu subjektivně psychologickém, který ve skutečnosti ne-

ní nejvýznamnější), tak i v interpretaci získaných výsledků, která se neobejde současně bez interpretace filozofické a sociologické. Právě zde tvoří významnou překážku adekvátnějšího využití globálního modelování nejednotnosti a neurčitosti pojmů lidstvo, svět, člověk atd. (Člověk např. vystupuje u teoretiků Římského klubu sice jako bytost aktivní, pouze však v negativním smyslu — devastace přírody, vyčerpávání přírodních zdrojů ap. — a pozitivní stránky jeho činnosti zůstávají nepovšimnuty. I v tom je pramen pesimistického a osvětářského kázání o nutnosti přehodnocení hodnot.)

Problému člověka a jeho interpretace se týká i celá následující kapitola *Obraz člověka*. Autor zde podává přehled nejnovějších koncepcí člověka, které více či méně ovlivnily představitele Římského klubu. Tento klíčový pojem u nich není chápán jednotně. Značná pozornost je mu věnována např. v pracích prezidenta Klubu Aurelia Pecceie. Současný člověk zaujímá podle něho v nynějším světě diametrálně odlišné místo, než tomu bylo kdykoli dosud. Vládne takovou silou, která jej staví do úlohy regulátora vlastního rozvoje i přírodního dění. Na něm, na jeho ztotožnění se s novou rolí proto záleží, zda své síly využije k řešení nahromaděných problémů, či ponechá prostor vlastnímu sebezničení. Krize lidstva je při takovém pojetí chápána jako přímý důsledek krize člověka a náprava je proto závislá na nové kvalitě celého lidstva — každého jednotlivého člověka. Z tohoto hlediska se představitelé Římského klubu stavějí proti obrazu soudobého člověka, označovaného jako homo economicus, kterého dokonce přímo viní ze současné krize. Nová kvalita života, resp. lidská kvalita se jeví těžištěm řešení stávajícího krizového stavu. Autor však

shledává interpretaci těchto pojmů velmi vágní a nesjednocenou a dokazuje, že není nikterak opodstatněné nahrazovat jimi kategorii životní způsob. Zevrubné srovnání heuretických možností těchto termínů vyznívá nejenom jednoznačně ve prospěch „životního způsobu“, ale současně téměř upírá oprávněnost používání „kvality života“, neboť „tyto úvahy poskytují velmi málo podnětů pro vědecké pochopení problémů bytí člověka ve světě“ (s. 214). Lejbinova argumentace navíc přisuzuje zkoumaným kategoriím atributy, které se více než k samotným pojmům váží až na manipulaci s nimi. Z tohoto zorného úhlu je odmítání „kvality života“ neopodstatněné.

V závěrečné kapitole *Horizonty budoucnosti* nacházíme zamyšlení nad celkovým efektem a možnostmi činnosti Římského klubu. Jeho představitelé jsou vesměs stoupenci tzv. nového humanismu, který předpokládá změnu orientace lidí na takové hodnoty, které odpovídají obecně lidským ideálům; stavějí tedy na předstávě mravní a ctnostné povahy člověka, jíž je třeba dát jen možnost se rozvinout. Většina zpráv Římského klubu se proto podrobně obírá jednotlivými podmínkami, které by umožňovaly dosažení důstojného života a blahobytu všech lidí. Tyto úvahy jsou samy o sobě velmi pozitivní. Důležitý je však netoliko cíl, který je vytýčen, ale i cesty a prostředky, jimiž ho má být dosaženo. I těmito problémy se zprávy Římského klubu zabývají. Příkladem mohou sloužit zcela konkrétní scénáře předložené v páté a sedmé zprávě (revoluce světové solidarity, koncepce „inovačního učení“) apod. Je zřejmé, podotýká autor, že jde o „přecenění“ subjektivního hlediska cílevědomé činnosti a podcenění jejího objektivního hlediska“ (s. 239). Předpokládá se změna orientace na nové cíle a ideály, t. zn. „revoluce vědomí“. Tento poža-

davek není nikterak absurdní, naopak, je dokonce nutnou podmínkou jakékoli společenské přeměny. Pokud však nepředpokládá také následně proběhnuvší „revoluci bytí“, stává se pouhou iluzí. Je uvažováno i o hybných silách zamýšleného pokroku — jsou jimi především čelní představitelé podnikatelských a vládních kruhů — kdežto lidovým masám je přisuzována ve scénářích jen druhořadá a nevýznamná role. Úsilí o nadtřídní pozici nutně redukuje celou úlohu Římského klubu na roli pouhého „podněcovatele ducha“. Budoucnost této organizace bude podle autora záviset na tom, zda si její představitelé uvědomí bezperspektivnost navrhovaných řešení krizového stavu buržoazní civilizace a zvolí cestu spjatou se změnou světónázorového postoje a konkrétními proměnami společenského bytí.

V úvodu práce si autor vytýčil nemalý cíl: analyzovat a zhodnotit aktivity Římského klubu a nespokojit se při tom jen s všeobecným konstatováním o jejich třídní omezenosti. Jak se s tímto úkolem vyrovnal? Především je nutno zdůraznit, že se Lejbinovi podařilo přesvědčivě nastítnit plastický obraz myšlení zaměřeného k budoucnosti, zejména ve 20. století, a v jeho rámci vyložit vznik a orientaci činnosti Římského klubu. Vytváří řadu podnětných srovnání a paralel (i když některé, jako např. přirovnání k freudismu, působí poněkud násilně) a odhaluje tak prameny jednotlivých tezí, užitých autory výzkumných zpráv. Jestliže však na otázku, čím je aktivita Římského klubu v sedmdesátých letech nová a aktuální, odpovídá výlučně na základě analýzy změn odrážejících úroveň a stupeň poznání, je taková odpověď pouze poloviční. Nelze přece ignorovat, že motivace a situace pro pokus předpovědět budoucnost je v sedmdesátých letech 20. stol. diametrálně odlišná od dob předchozích.

Otázku světónázorové zakotvenosti resp. třídní omezenosti nemohl autor pochopitelně opomenout. Zdaleka se neomezil na její pouhé konstatování, nýbrž ukázal na bohatém fotografickém materiálu, jak jsou, dovedeno do důsledku, míněna všechna Římským klubem navrhovaná opatření. I když není možné s Lejbinovými závěry jako celkem nesouhlasit, přesto se lze domnívat, že ne každý projev, pramenící ze snahy vyburcovat lidskou aktivitu pro úkoly, na nichž musí záležet každému člověku, je nutné pokládat za projev snahy o nadtřídní a netřídní neutralitu. Vždyť i marxismu není cizí úsilí sjednotit např. pro boj za zachování míru veškeré lidstvo bez rozdílu politické příslušnosti či náboženského vyznání.

Sliboval-li autor něco více než pouhé konstatování hranic teorií Římského klubu, byť cízelérsky propracovaných, bylo možné očekávat i zhodnocení pozitivních stránek a přínosných prvků, jimiž by se mohla inspirovat i marxistická globalistika. Tomuto však autor zůstal zřejmě dosti dlužen. Vyzdvihuje kladný vliv burcujícího účinku zejména prvních výzkumných zpráv, který je nepopíratelný a souhlasně jej uznává marxistická i buržoazní věda, a dále pozitivně hodnotí vytvořený obraz buržoazní civilizace, jenž podstatnou měrou přispívá k západní kritice kapitalismu. Tento nenový přístup jako by přehlížel hned dva momenty. Předně jsou snahy Římského klubu o formování a řešení globálních problémů současnosti v jistém předstihu před analogickým marxistickým zkoumáním, a proto mnohé výsledky výzkumů mohly být, a jistě i byly, při vhodném světónázorovém nasměrování inspirující (otázky globálního modelování apod.). Dále pak se nabízí otázka, zda je oprávněný přístup, kdy jsou globální problémy pojímány výlučně jako problémy buržoazní civilizace. Přestože je

treba odmietnuť pokusy ztotožňovať krízu kapitalistického sveta s krízou celého ľudstva (i zde je však nutno mať na zreteli, že Rímskym klubom užívaný pojem globálnej problematiky se nekryje s globálnymi problémami, jak je chápe marxistická teória), nelze socialistický svět globálních otázek zcela zbavovat. Vždyť principiální rozdíl v možnostech a schopnostech odlišných společenskoeconomických formacích tyto problémy řešit neznamená ještě jejich reálné vyřešení. A že se socialismus dosud potýká např. s ekologickými obtížemi, je nepochybně dostatečně známé. Podobně axiologický aspekt řešení globálních problémů, potřeba změny hodnotové orien-

tace, se jej týká, neboť tendence ke konzumnímu způsobu života ještě zcela nebyly překonány.

Problematika, již svou činností Římský klub obsáhl, je velmi rozsáhlá a působení Klubu trvá již bezmála dvacet let. Nelze proto předpokládat, že by analýza celé jeho činnosti mohla být shrnuta do jediné publikace. Jako první svého druhu však Lejbinova práce zachytila a kriticky zhodnotila široké spektrum otázek a z důsledně marxistických pozic vyjádřila postoj k Římskému klubu a jeho výzkumům globálních problémů. Položila tak spolehlivý základ pro další zkoumání na tomto poli.

Kateřina Baumgartnerová

KOMPLEXNE O SÚČASNEJ BURŽOÁZNEJ FILOZOFICKEJ ANTROPOLÓGII

Buržuaznaja filosofskaja antropologija XX. veka. [Buržoázna filozofická antropológia 20. stor.] Nauka, Moskva 1986, 295 s.

Marxisticko-leninský a filozoficko-teoretický front venuje kritickej analýze súčasných buržoáznych koncepcií človeka permanentnú pozornosť. Ak vezmeme do úvahy hoci len posledné desaťročie, zistíme, že v marxisticko-leninskej literatúre vzrástol počet príspevkov (štúdií, ale aj monografií), zameraných na kritickú analýzu základných smerov a prúdov buržoáznej filozofickej antropológie 20. stor. Z nich významné sú práce B. T. Grigoriana, G. M. Tavrizianovej, I. S. Vdovinovej, V. M. Lejbina, N. S. Avtonomovovej a i., analyzujúce filozofickú antropológiu, existencializmus, personalizmus, psychoanalýzu, štruktúrnu antropológiu atď. Uvedení autori si však uvedomujú, že sa nemožno zastaviť na úrovni parciálnych výskumov, ale že je čas pokúsiť sa o syntetizujúci pohľad na buržoáznu filozofickú antropológiu 20. stor. ako celok. Z tohto hľadiska treba privítať recen-

zovanú prácu, na ktorej sa okrem už spomínaných autorov podieľali ďalší renomovaní sovietskí filozofi: T. A. Kuzminová, N. S. Julinová, Ju. K. Meľvil, A. B. Zykovová a i.

Závažnosť tohto projektu je daná tým, že problematika človeka sa dnes nachádza — ako uvádza autor úvodu B. T. Grigorijan — v centre dejinného sporu medzi socializmom a kapitalizmom, medzi komunistickým a buržoáznym svetonázorom. Dôsledná analýza a kritika najvplyvnejších odrôd buržoáznych učení o človeku je preto dôležitá „nielen pre odhalenie a ukázanie ich principiálnych metodologických nedostatkov, ich sociálneho a ideologického zamerania, ale aj pre marxistické objasnenie a vysvetlenie tej životne a teoreticky odôvodnenej problematiky, ktorá sa v nich nastoľuje, ale nenachádza zodpovedajúce riešenie“ (s. 4).

Hneď na úvod chceme zdôrazniť,